

## *Лекція №4-5*

### **Тема: Розвиток політичної думки в Україні.**

#### **План**

1. Політичні погляди в Київській Русі.
2. Розвиток політичних ідей вченими братських шкіл, Острозької та Києво–Могилянської академій.
3. Політична думка періоду козацько – гетьманської держави.
4. Політична думка України 19 – поч. 20 ст.
5. Розвиток політико – правової думки України в умовах тоталітарного режиму.
6. Стан української політичної думки на сучасному етапі.

**Актуальність теми:** Українська політична наука в своєму розвитку пройшла довгий і складний шлях починаючи з часів Київської Русі і закінчуючи сьогоденням. Особливий інтерес становить сучасний етап розвитку української політичної науки.

Складність і мінливість сучасного політичного життя потребує майстерного та оперативного застосування насамперед політичних знань, вироблених і осмислених людством. Включивши названі політичні знання до свого арсеналу, політична наука постійно мусить звертатися до них, щоби не припуститися політичних помилок і прорахунків минулого, ціною яких нині може стати саме існування людської цивілізації.

Становлення і розвиток української політичної думки є невід’ємною частиною національної інтелектуальної традиції. З’ясування ідейно–світоглядних і соціально–політичних передумов цього феномена, аналіз провідних ідей, сформульованих визначними українськими мислителями на певних стадіях розвитку національної політичної думки, та їхньої ролі для поступу національної духовної культури загалом і процесу становлення державно–політичних інститутів зокрема є передумовою наукового осмислення витоків сучасної української політичної дійсності, більш глибокого розуміння процесів творення новітньої української державності.

**Основні поняття та категорії:** українська політична думка, національне відродження, національна ідея, державницька ідея, напрям у вітчизняній історико-політичній думці, концепція «богоугодного володаря», концепція «князівського одновладдя», братські школи, полемічна література, «Березневі статті», «Гадяцький трактат», «Конституція» Пилипа Орлика, національне відродження, слов’янська республіканська федерація, клясократія, держава, лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, комунізм, фашизм, тоталітаризм

#### **Онлайн ресурс:**

Юліан Бачинський

<https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE>

Вячеслав Липинський <https://www.radiosvoboda.org/a/vyacheslav-lypynskyy/31806531.html>

Михайло Грушевський <https://www.radiosvoboda.org/a/hrushevskyy-istoriya-represiyyi/31482609.html>

Димитро Донцов <https://www.radiosvoboda.org/a/dmytro-doncov-doslidzhennia/30957808.html>

Степан Бандера [https://www.youtube.com/watch?v=2d7AZ3-6VhA&ab\\_channel=%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D](https://www.youtube.com/watch?v=2d7AZ3-6VhA&ab_channel=%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D)

Хто такі українці? Історична лекція Євгена Мурзи  
<https://www.youtube.com/watch?v=ifv1QyEji-8>

Становлення і розвиток української політичної думки є невід’ємною частиною національної інтелектуальної традиції. З’ясування ідейно-світоглядних і соціально-політичних передумов цього феномена, аналіз провідних ідей, сформульованих визначними українськими мислителями на певних стадіях розвитку національної політичної думки, та їхньої ролі для поступу національної духовної культури загалом і процесу становлення державно-політичних інститутів зокрема є передумовою наукового осмислення витоків сучасної української політичної дійсності, більш глибокого розуміння процесів творення новітньої української державності.

#### **Основні періоди історії України:**

- 1. Найдавніші часи** ( від 1 млн. років тому – поява перших людей, до 5-8 ст. н.е. – утворення перших державних союзів).
- 2. Період Київської Русі** ( 9 – 13 ст.)
- 3. Період феодальної роздробленості** (13 –14 ст.)
- 4. Україна під владою Литви та Польщі** ( др.пол.14 ст.- середина 17 ст.)
- 5. Період козацько – гетьманської держави** (з середини 16 ст.- кінець 18 ст.)
- 6. Україна під владою Московського царства та Польського королівства** ( др. пол. 17 ст. – кінець 18 ст.)
- 7. Україна під владою двох імперій – Російської та Австро – Угорської** ( кінець 18 ст. – поч. 20 ст.)
- 8. Період визвольних змагань** 1917 –1920 рр.
- 9. Радянський період** (1920 – 1991 рр.)
- 10. Україна – незалежна держава** ( з 24 серпня 1991 р.)

#### **1. Політичні погляди в період Київської Русі.**

Перші пам’ятки української політичної думки відносяться до періоду Київської Русі, яку М.Грушевський вважав першою формою української державності. Політична думка Київської держави розвивалася під впливом політичної думки Візантії. Основними творами, в яких відображені політичні

ідеї, були “Слово про закон і благодать” митрополита Іларіона, “Руська Правда” Ярослава Мудрого, “Повчання дітям” Володимира Мономаха, “Повість минулих літ” літописця Нестора, “Ізборнік” 1076 р., “Слово о полку Ігоревім” (XII ст.) та ін.

В політичній думці цього періоду переважали дві головні концепції: “богоугодного володаря”, яку представляли ігумен Феодосій Печерський і літописець Нестор та “князівського одновладдя”, яку підтримували митрополит Іларіон та К.Смолятич.

Важливе місце в політичній думці цього періоду відводилось також ідеї єдності руських земель.

## **2. Розвиток політичних ідей вченими братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академій.**

З середини 15 ст. в Україні з’являються братства – релігійно – національні товариства, що їх створювали при церковних парафіях члени ремісничих і цехових організацій, продовжуючи традицію середньовічних релігійних братств Західної і Східної Європи. Спочатку братства займалися лише релігійно – благодійницькою діяльністю – опікувалися церквою, дбали про її побудову та обслуговування, влаштовували громадські богослужіння, місцеві церковні урочистості, братські обіди, організовували шпиталі і т.д. В 16 ст. братства набули великого громадсько – політичного і національно – культурного значення.

Посилення національного гніту на українських землях, захоплених Річчю Посполитою, змушує братства більш активно виступати на захист прав українського населення – звертатися зі скаргами на дії польської адміністрації до судів, посилати посольства до короля та ін. З 16 ст. братства розгорнули широку культурно – освітню діяльність. Вони відкривали братські школи, друкарні, збирали бібліотеки. Найдавнішим і найвідомішим було Львівське братство, засноване близько 1453 р. Наприкінці 16 – поч. 17 ст. братства діяли в Києві, Луцьку, Острозі, Перемишлі, Рогатині, Тернополі та інших містах України.

В 17 ст. велику роль в національно – культурному житті України відіграло Київське братство, засноване в 1615 р. при Богоявленському монастирі. До числа його членів крім київських міщан і української шляхти вступило також і військо Запорізьке на чолі з гетьманом П.Сагайдачним. В 1632 р. Київську братську школу було об’єднано з Лаврською школою і створено Києво – Могилянську Колегію ( з 1701 р. – академія). В числі провідних діячів братств були видатні вчені, письменники, політичні діячі того часу: **Ю.Рогатинець, І.Красовський, С.Зизаній, І.Борецький, П.Беринда** та ін.

**Іов Борецький:** український церковний, політичний і освітній діяч початку 17 ст. Викладав у Львівській братській школі, в 1604 —1605 рр. - її ректор. В 1615 р. виступив одним із засновників Київської братської школи, в якій згодом теж став ректором. В 1620 – 1631 рр. – київський православний

митрополит. Автор полемічних творів, спрямованих на захист православ'я: “Протестація” (1621), “Юстифікація” (1622). В 1628 – 1629 рр. разом з митрополитом В.Рутським робив спроби примирити дві українські церкви – православну і греко-католицьку, проте плани І.Борецького не знайшли підтримки.

**Памво Беринда:** видатний діяч української культури і освіти, письменник, громадський діяч початку 17 ст. Був головним друкарем, редактором, перекладачем у Києво – Печерській лаврі. Виступав на захист українського православ'я, проти ополячення та окатоличення українців.

Близько 1576 –80 рр. у м. Острозі на кошти князя К.Острозького була заснована Острозька академія - вища школа, в якій викладались церковнослов'янська, грецька, латинська мови, богослов'є і філософія, а також граматики, математика, астрономія, риторика, логіка та інші науки. Першим ректором академії був письменник Г. Смотрицький, а викладачами – видатні українські та зарубіжні педагоги, такі як Д.Наливайко, Х.Філарет, І.Лятос, Лукаріс Кирило, М.Смотрицький та ін.

**Дем'ян Наливайко:** (бл.1550 –1627) – український церковно-освітній діяч, письменник. Закінчив Острозьку школу, з 1589 р. служив священником в князя К.Острозького і викладав в Острозькій академії. Брав участь у козацько – селянському повстанні, яке очолив його брат Северин Наливайко. Під час Брестського собору виступав проти укладення унії з Римом. Був противником політики ассимиляції, яку проводив польський уряд.

**Кирило Лукаріс** (1572-1638) – православний церковний і громадський діяч. Був представником від Олександрійського Патріарха на Брестському Церковному соборі в 1596 р. Деякий час викладав в Острозькій академії. В 1602 році був обраний Патріархом Олександрійським, а з 1621 р. – Константинопольським. Ставши Патріархом, підтримував тісні зв'язки з Україною, затвердив Луцьке братство та статuti братських шкіл у Луцьку та Києві. Виступав поборником “чистого” православ'я. В 1638 р. за наказом султана Мурада був задушений, а його тіло було кинуте в море.

**П.Скарга, Х.Філарет, М.Смотрицький** разом з **І.Вишенським** та **З.Копистенським** представляли українську полемічну літературу. Її появі сприяли ідеї Реформації, що прокотилась країнами Зах. Європи, в тому числі і Польщею. У полемічній літературі виділялися два напрямки: перший був орієнтований на унію православної та католицької церков (П.Скарга), другий – виступав з антиуніатськими ідеями й за реформу православної церкви (Х.Філарет). Головною тезою книги **П.Скарги** “Про єдність церкви Божої” була критика православної церкви через пихатість константинопольських патріархів, тиранію візантійських імператорів, шлюби духовенства, за втручання світської влади в церковні справи тощо. П.Скарга виступав прихильником унії.

**Х.Філарет**, на противагу П.Скарзі, відстоював ідею демократизації церкви, захищав право світських людей на участь у духовних справах. Він

виступав за виборність духовних владик та релігійну терпимість, вважав незаконним втручання папи римського у світські справи.

**І.Вишенський** виступав із критикою тогочасного суспільного ладу та шляхти, висував концепцію колективної соборності правління християнською церквою, заснованою на ідеї рівності всіх людей перед Богом. І.Вишенський заперечував як абсолютизм духовної влади (папи римського), так і абсолютизм світської влади (королів, царів).

Вагомий внесок у розвиток української політичної думки зробили викладачі Києво – Могилянської академії. Її засновник **П.Могила** розвинув ідею верховенства православної церкви, яка протиставлялася польському королеві. П.Могила виступав за підвищення ролі церкви у державі та суспільстві, її контроль за освітянським життям країни та був проти втручання держави у церковні справи. В цілому, він відводив церкві роль радника, а не верховника. Визначний діяч цієї академії **С.Яворський** відстоював рівноправність світської та духовної знаті, намагався пристосувати ряд православних догм до католицьких схем. Він захищав ідею сильної церковної влади, що не заважало йому водночас стверджувати, що “царі більше панують над тілом, ніж над душею людською”. Професор, ректор академії **Ф.Прокопович** першим в Російській імперії створив теорію освіченого абсолютизму, опираючись на теорії природного права та суспільного договору. На його думку, пріоритетною повинна бути світська влада, церква має підпорядковуватись державі. Носієм державної влади, за теорією освіченого абсолютизму Ф.Прокоповича, може бути лише освічений володар, “філософ на троні”.

### **3. Політична думка періоду козацько – гетьманської держави.**

З кінця 15 ст. в Україні з'являється новий соціальний стан - козацтво. Козаки витворили досить чітку адміністративну та військову організацію, що базувалась на стародавніх традиціях українського народу. Козаки очолили національно – визвольну боротьбу проти іноземних поневолювачів.

Політична думка того часу розвивалась у контексті таких правових документів, як “Березневі статті”, “Гадяцький трактат”, “Конституція” Пилипа Орлика та ін.

“Березневі статті” — так називався договір між Україною та Росією підписаний в березні 1654 року. Він передбачав лише військовий союз між двома державами, фактично - створення конфедерації. За цією угодою Україна зберігала повністю свою державність, власний уряд в особі гетьмана та генеральної старшини, армію, самобутній адміністративний поділ на полки і сотні, де адміністрація обиралась демократичним шляхом. З самого початку, частина старшини виступила проти договору з Москвою. Зокрема противником угоди з московським царем були Іван Богун та Іван Сірко, а також Київський митрополит Косів. Вони передбачили загрозу українській незалежності з боку

московського царя і дійсно, вже за життя Хмельницького московський уряд почав трактувати Україну, як свою провінцію.

В часи Хмельницького Україну, як незалежну державу визнавав весь світ. Україна уклала ряд рівноправних договорів з європейськими державами, сам Хмельницький вважав себе володарем України-Руси і заявляв Польському послові Любовицькому в 1655 році: “Я став уже паном всієї Руси і не віддам її нікому”. Хмельницький використовував титули, прийняті при європейських дворах — “головний правитель”, “володар”, іноземці звертались до нього “государ”, “гетьман з божої милості”. Писар Хмельницького Іван Виговський пояснював московським послам: “як цар у своїй землі, так гетьман у своєму краю князь або король”. Після смерті Хмельницького, росіяни змусили його сина Юрія підписати сфальшовані “Березневі статті”, за якими вводились московські війська майже в усі міста України, гетьману та його уряду заборонялось входити в стусунки з іншими державами, вести війни. Без дозволу Москви не можна було тепер обирати ні гетьмана, ні гетьманської старшини. Почала знищуватись українська козацька держава. Тому історики слідом за Тарасом Шевченком різко картали Хмельницького за угоду з московським урядом. Згадаймо:

*...Ой, Богдане!  
Нерозумний сину!  
Подивись тепер на матір,  
На свою Вкраїну...  
Ой,Богдане, Богданочку!  
Як би була знала,  
У колисці б задушила,  
Під серцем приспала.  
Стети мої запродані  
Жидові, німоті,  
Сини мої на чужині,  
На чужій роботі.*

**Гадяцький договір** ( від міста Гадяч) був підписаний в 1658 році між Україною, яку представляв гетьман І.Виговський та Польщею. Підписуючи цей договір, І.Виговський надіявся визволити Україну з-під влади Москви. Гадяцький договір передбачав входження України – Руси як рівноправної автономії до складу Польщі з повним збереженням гетьманського правління, прав і звичаїв українського народу. Дізнавшись про це, російський уряд спішно посилав в Україну 150 – тисячну армію на чолі з воєводою О.Трубецьким. 29 червня 1658 року під Конотопом вона була вщент розгромлена військами І.Виговського. Московського царя Олексія охопила паніка. Але проти Виговського виступила частина старшини і він змушений був відмовитись від гетьманства.

**“Конституція” Пилипа Орлика** ( повна назва “Конституція прав і свобод Запорозького війська”) була написана в 1710 році в молдавському місті Бендери, куди змушені були емігрувати українські козаки після поразки під

Полтавою. Це перша офіційна угода, укладена новообраним гетьманом зі своїми виборцями, у якій викладені умови, на яких він перебирав владу. Конституція опиралася на ідею розподілу влад, у ній передбачався незалежний військовий суд для вирішення конфліктів між загальною Радою та гетьманом. В основу Конституції 1710 року були покладені такі ідеї:

- суспільного договору;
- природних прав людини і народу;
- звичаєвого права;
- парламентаризму;
- провідної політичної ролі козацького стану;
- парламетсько-президентської республіки;
- унітарної держави з одним автономним утворенням (Запорозька Січ);
- правової держави;
- соціальної держави;
- державної релігії;

Автори Конституції керувались такими принципами:

- конституціоналізму;
- народного суверенітету;
- державного суверенітету і незалежності;
- протекторату;
- поділу влади;
- незалежності судової системи;
- виборності усіх державних посад знизу доверху;

Згідно Конституції 1710 р. передбачалось: вибори глави держави вищим представницьким органом, всезагальне рівне виборче право (в рамках козацького стану), поєднання військової та адміністративної влади та їх структур, обмеження і контроль за виконанням повноважень глави держави, відділення державної системи (фінансової та ін.) від сфери приватного життя.

Конституція Пилипа Орлика продовжувала традиції Запорозької Січі – козацької республіки, а тому цей важливий документ ставив усі стани українського народу під зверхність козацтва, яке уособлювало збройні сили, адміністративний устрій і виконавчу владу.

В цілому, після смерті Б.Хмельницького Україна переживала важкий період, наповнений заколотами, зрадами і підступами. Недаремно в історії його називають “Руїною”. Однак, українська політична думка в цей період зробила значний крок вперед.

#### **4. Політична думка України 19 – поч. 20 ст.**

На першу половину 19 ст. припадає початок національного відродження, зростає політична активність громадськості. Вершиною розвитку політичної думки першої половини 19 ст. стала політична доктрина **Кирило – Мефодієвського товариства**. Члени цієї організації – **М.Костомаров, М.Гулак,**

**В.Білозерський, М.Куліш, О.Маркович, Т.Шевченко** та ін. – згуртувалися довкола ідеї слов'янського об'єднання у формі слов'янської республіканської федерації.

Основні ідеї Кирило – Мефодіївського товариства було викладено “Книзі буття українського народу”, автором якої був М.Костомаров. Об'єднання слов'янських народів розглядалося не як їх злиття з втратою національних особливостей та самобутності. “У всіх частинах федерації однакові основні закони і права, рівність ваги, мір, монети, відсутність митниць, свобода торгівлі, всезагальне знищення кріпосного права і рабства в якому б то не було вигляді, єдина центральна влада, що завідує зносинами поза союзами, військовим флотом, але повна автономія кожної частини щодо внутрішніх установ, внутрішнього управління, судочинства і народної освіти”, – писав М.Костомаров.

Визначне місце в історії політичної думки України др. пол. 19 ст. належить **В.Антоновичу і М.Драгоманову**, які продовжили традиції кирило – мефодіївців.

**В.Антонович (1830-1908)** спочатку належав до таємного гуртка “хлопоманів”, члени якого намагались відродити кращі традиції українського народу в науковій, культурній, політичній сферах. Згодом очолив київську “Громаду”, метою якої була ліквідація царизму і кріпацтва та встановлення в Україні демократичного республіканського ладу. Громадівський рух започаткував українофільство. В.Антонович – автор ідеї про те, що Київська Русь – перша українська держава, та тези про провідну ідею нації. Визначив націю як “всяку групу людей, яка складає один тип ...- вона виробляється самою природою, а не державою. Професор Київського університету, наставник М.Грушевського.

**М.Драгоманов (1841-1895)** вважав, що суть держави полягає найперше у правах, якими наділені в ній громадяни, у правовому статусі особистості. Він прагнув здійснення “політичної реформи всієї Росії на началах свободи і децентралізації”, бо “державна централізація багато несе зла і мусить уступити місце другим, кращим формам громадського устрою”. Суть його програми політичної боротьби для українства полягала у тому, щоб домогтися політичних реформ, демократизації та федерації у рамках Росії та Австро-Угорщини. Соціалізм М.Драгоманов розглядав як спосіб утвердження соціальної справедливості та підвищення добробуту населення.

Одним із представників революційно-демократичної течії в українській політичній думці був **І.Франко**. Серед проблем, які ним розглядалися, були аграрна проблема, загальні принципи розв'язання селянського питання, робітнича, національна проблема. І.Франко був соціалістом, але не виступав за диктатуру пролетаріату, акцентуючи увагу не на класових, а на загальнолюдських цінностях. Найкращим формуванням державного устрою вважав федеративно-конфедеративну державу.

Пошуком шляхів розв'язання національної проблеми в Україні займались В.Липинський та Д.Донцов.

**В.Липинський (1882-1931)** – автор праць “Україна на переломі 1657-1659”, “Листи до братів хліборобів” та ін. Сформулював політичну доктрину українського консерватизму. Вважав політичним ідеалом для України спадкову монархію на чолі з гетьманом. Монархію розглядав як трудову державу, яка опирається перш за все, на хліборобський клас. Охарактеризував новий політичний режим – класократію. Вважав, що український народ має повне право на створення самостійної, незалежної держави.

**Д.Донцов (1883-1973)** – автор праць “Історія розвитку української держави”, “Підстави нашої політики”, “Націоналізм”, “Дух нашої давнини”. Намагався ідеологічно обґрунтувати українську самостійницьку політику: зовнішню (повне відокремлення від Росії) і внутрішню (виховання на засадах західної культури). Сформулював принцип нового українського націоналізму. Закликав до переорієнтації українства на Захід, бо історичні традиції, національні звички, спосіб життя українців і росіян несумісні. Обстоював думку про придатність більшості засобів у боротьбі за виживання нації.

Визначне місце в історії української політичної думки 19 – поч. 20 ст. посідає **М.Грушевський (1866-1934)**. Його політичні погляди викладені у таких творах, як “Початки громадянства”, “Хто такі українці і чого вони хочуть” та ін. Грушевський еволюціонував від історичної народницької концепції до державницької, від федералістичної – до самостійницької. Він вважав, що держава – “це суверенний союз народу, який дорогою планової діяльності, зверхніми засобами задовольняє індивідуальні і загальнолюдські солідарні інтереси в напрямі до поступового розвою громадянства”.

В цілому, для української політичної думки 19 – 20 ст. характерне широке розмаїття різних напрямів, найпоширенішими серед яких:

- **демократичне народництво, або український соціалізм**  
( кирило – мефодіївці, В.Антонович, М.Драгоманов, С.Подолінський, М.Павлик, І.Франко, С.Петлюра, М.Грушевський, В.Винниченко, І.Багрянний та ін.);
- **лібералізм** (М.Драгоманов, Б.Кістяківський, М.Туган – Барановський, А.Кримський, Українська Гельсінська група, ЛПУ, ЛДПУ, КДП, НДП);
- **націонал – демократія, або націонал – державництво** ( І.Франко, Ю.Бачинський, Л.Цегельський, С.Петлюра, Є.Чикаленко, С.Дністрянський, В.Старосольський, О.Бочковський та ін.);
- **консерватизм** ( Г.Галаган, Г.Милорадович, Д.Зубрицький, М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький, В.Липинський, С.Томашівський, В.Кучабський, Д.Дорошенко, А.Шептицький, УРП, УКРП, УНКП);

- **націонал – комунізм** (В.Шахрай, С.Мазлах, М.Хвильовий, П.Буценко, Г.Лапчинський, О.Любченко, О.Шумський, М.Скрипник, І.Дзюба, М.Руденко та ін.)

- **інтегральний націоналізм** (М.Міхновський, Д.Донцов, М.Сціборський, С.Бандера, Я.Стецько, КУН, ОУН(м), ОУН(б), ДСУ, УНА – УНСО);

**5. Розвиток політико – правової думки в Україні в умовах тоталітарного режиму.**

*В кінці 20-их років в Радянському Союзі остаточно утвердився тоталітарний режим.*

*Тоталітаризм – ( від лат.-увесь, повний, цілий) – політичний режим, що відзначається повним ( тотальним) контролем держави над усіма сферами суспільства, який виправдовує необмежену етатизацію (одержавлення) суспільного життя.*

В радянський період, в умовах тоталітарного політичного режиму українська політична думка розвивалась в двох напрямках: **офіційному**, який базувався на марксистсько – ленінській ідеології та **опозиційному**, представники якого критикуючи тоталітарний режим, пропонували проведення радикальних демократичних змін.

Тоталітарна система штучно ізолювала радянських науковців, в т.ч. і суспільствознавців, від передових тенденцій розвитку світової науки, десятиліттями насаджувала у свідомості людей фальшиві стереотипи, спотворювала їх світосприйняття.Основною методологією був марксизм – ленінізм, інші – вважались буржуазними,ворожими. Політологія, взагалі не визнавалась як наука. Після смерті Сталіна, коли почалась політична “відлига” з’явилися надії на ліквідацію тоталітарної системи. Однак зміни відбувалися надто повільно, реформи носили половинчастий характер. На зміну “культу особи” Сталіна прийшов хрущовський псевдодемократизм і волюнтаризм. В 60 – 80-их рр. тоталітарна система вимагала від науковців виправдання свого курсу на згортання демократизації, посилення централізму і денаціоналізацію українського населення.

## **6.Стан української політичної думки на сучасному етапі.**

Роки української незалежності отримали досить потужне філософсько – політичне осмислення. Аналізом соціально – економічної та політичної ситуації займалися українські фахівці всіх напрямів суспільствознавства, а також політичні лідери, урядові функціонери та найвищі державні керівники. Дискусії здебільшого породжували питання спрямованості та швидкості руху від тоталітаризму.

Представники однієї орієнтації (Д.Видрін, Д.Табачник, В.Гриньов, А.Деркач, С.Веретенников, А.Єрмолаєв), критикуючи націонал – лібералізм,

пропонують обрати за основу державної стратегії лівоцентристську ідеологію, складовими якої мають стати такі положення:

- формування авторитарного режиму в межах президентського правління;
- федералізація України;
- формування єдиного Євразійського союзу й подальше зближення з Росією та іншими країнами СНД;
- засудження розвалу СРСР, тотальної “українізації” та “американізації”;
- збереження монопольних позицій державного сектора в національній економіці та створення “згори” соціально орієнтованої моделі ринкової економіки.

Виразники протилежної орієнтації – Є.Бистрицький, О.Дергачов, С.Макеєв, В.Полохало, М.Томенко та ін. Наголошують на необхідності відмовитися від продовження авторитарного курсу в державній політиці та віддають пріоритет розв’язанню проблеми формування в Україні громадянського суспільства. Так, зокрема, М.Томенко виступає за синтез кращих (національних і світових) здобутків соціал-демократії, лібералізму та консерватизму у вигляді українського соціального лібералізму ( або “сучасного українського традиціоналізму”) та утворення руху “нової демократії”, ідеологічна платформа якої має спиратись на такі засади:

- пріоритет прав особистості;
- верховенство права в суспільному житті;
- поділ державної влади;
- механізм ухвалення рішень – консенсус між різними групами суспільства;
- правові гарантії діяльності політичної опозиції;

Зусилля сучасної вітчизняної політології спрямовані на відродження національної та утвердження загальнолюдської політичної культури; формування національної демократичної доктрини, створення концепції широкої політичної просвіти й системи політологічної освіти в Україні; публікацію першоджерел національної політичної думки, відродження забутих імен визначних вітчизняних політичних мислителів, а також переклад і видання праць сучасних закордонних політологів; налагодження дійових контактів та спільної роботи з провідними центрами світової науки і освіти.

Список рекомендованої літератури:

- Бундак О.А. Курс політології в схемах і таблицях: навчальний посібник. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2020. 58 с.
2. Шляхтун П. Політологія: історія та теорія. Вид-во: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.
3. Тетарчук І.В. Політологія. Навчальний посібник. Вид-во: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.
4. Варнавська І.В., Черемісін О.В. Політологія. Вид-во: Гельветика, 2021. 210 с.

5. Кириченко В.М. Політичні системи світу, Кредитно-модульний курс. Вид-во: ЦУЛ, 2023. 218 с.

6. Требін М.П., Герасіна Л.М., Поліщук І.О., Сахань О.М. Політологія. Вид-во: Право, 2018. 462 с.

7. Шанько В.І. Політологія: Навчальний посібник / В.І. Шанько, Н.В. Чорна, Т.Г. Авксентьева, Л.А. Тихонова. Видання 2–е, перероблене та доповнене. К.: Видавництво «Фірма «ІНКОС», Центр учбової літератури, 2017. 288с.

Бандурка С. М. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть. Монографія / С.М. Бандурка, В.А. Гречко. Харків, 2000.398 с.

Білоус А. Політичні об'єднання України. К.: Генеза, 1993. 198 с.

Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: [Текст лекцій: Навч. посібник]. К.: Генеза, 1994. 223 с

Потульницький В. А. Історія української політології : (Концепції державності в українській зарубіжній історико–політичній науці) / В. А. Потульницький. К. : Либідь, 1992. 232 с.

Політичні партії України / [за ред. В. М. Якушика]. К. Генеза, 1996. 446 с.

Сіренко В.Ф. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / В.Ф. Сіренко, В.І. Тимошенко, Т.І. Ковальчук. К. : Знання, 1997. 288 с.

Тисяча років української суспільно–політичної думки. У 9 т. Т.1,2 (X–XV ст.) / [ наук. ред. Т. Гунчак]. К.: Дніпро, 2001. 338 с